

I. ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ РІЗНИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ

СПОРТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УРСР У ПЕРШІ ПОВОЄННІ РОКИ

Юрій Тимошенко

Національний університет фізичного виховання і спорту України

Анотація

В статье исследуются состояние и развитие физической культуры и спорта в УССР в послевоенные годы. Обращается внимание на парадигмальную направленность физической культуры, собственно – на ее милитарность. Обосновывается положение, что физическая культура в исследованный период реализовывала не столько спортивную или оздоровительную функции, сколько идеологическую. Определяющую роль в развитии физкультурно-спортивной сферы в УССР в конце 1940-х гг. сыграла самодеятельность людей.

Annotation

The article is dedicated to the research of state and development of physical culture, sport in this field in paid to paradigmatic direction of physical culture, in particular to its military features. The author proves the idea, that during that period physical culture played an ideological role, instead of sports or recreational role. The core role in physical culture and sport development in the USSR in the end of 1940-s had self organization of people.

Постановка проблеми. Підходячи до аналізу розвитку фізичної культури і спорту в післявоєнні роки, найперше фіксуємо певний диморфізм цього явища в Радянському Союзі (й Україні, як тодішній складовій цього політичного утворення). Що маємо на увазі? З одного боку, в радянській країні другої половини 1940-х рр. бачимо велику активність населення щодо занять різними видами спорту чи просто загальною фізичною підготовкою. Скажімо, на жовтень 1949 р. таких по УРСР було 4 095 124 осіб [1]. Досить таки солідна цифра як для країни і народу, які щойно вийшли зі страшної цивілізаційної катастрофи й у матеріальному забезпеченні жили дуже важко. Фактично кожний десятий житель України займався руховою активністю. До цієї кількості варто додати людей, які займалися військово-прикладними видами в системі ДОСАрм, ДОСФлот і ДОСАв (новопосталі в 1948 р. організації на місці колишнього Осоавахіма), а таких на березень 1949 р. було: членів ДОСФлоту – 83599 осіб, ДОСАв – 174 342 осіб, ДОСАрм – 1 447 089 осіб [2]. Таким чином, загалом 5 800 154 громадян УРСР були заангажовані у фізкультурно-спортивний простір.

З іншого боку, якісні результати, що їх показували українські фізкультурники були надто далекими від, не те щоб ідеальних, а навіть задовільних. Так, на 1.01.1949 р. в УРСР було 39 Заслужених майстрів спорту, 212 майстрів спорту СРСР, лише 1643 спортсмени I спортив-

ного розряду, 10507 – II розряду, 52545 – III розряду, 416 суддів Всесоюзної та республіканської категорії. У чому причина таких результатів? У презентованій статті автор спробує дати аргументовану відповідь, опираючись на доступні архівні матеріали Центрального державного архіву громадських об'єднань України, деякі з них до останнього часу залишалися не приступними для дослідників і в даній статті вперше вводяться у науковий обіг.

Мета даної роботи – дослідити розвиток фізичної культури в Українській РСР у післявоєнний період, коли народ України переживав трагічні моменти: черговий голод, надзвичайно складний процес відбудови господарства після **страшної війни**, причому відбудови, за рахунок ущемлення найелементарніших **потреб** народу. На цьому тлі культивувався людьми фізичної культури, спортивна **діяльність** в умовах не лише товарного, але й продуктового дефіциту не може не викликати захоплення. Даною розвідкою хотілося б з'ясувати на чому насамперед ґрунтувався такий спортивний поступ – на «турботі партії та уряду» про фізичне здоров'я громадян країни чи на самоорганізації й ініціативі людей. **Зв'язок з науковими темами, планами.** Робота виконана в межах планової теми НДР № 1.2.7.5п кафедри соціально-гуманітарних дисциплін «Сучасна соціально-філософська парадигма фізичного виховання і спорту» (державний реєстраційний номер 0108Uo00908).

Хронологічні рамки дослідження охоплюють другу половину 1940-х рр.

Об'єктом дослідження є фізична культура і спорт у Радянському Союзі.

Предметом – стан розвитку фізичної культури і спорту на території **Української РСР** другої половини 1940-х рр.

Результати дослідження та їх обговорення. Перше на що звертається увага при дослідженні архівів, так це велика кількість змагань, що проводилися в республіці вже з перших післявоєнних років. Так, у 1946 р. Республіканським комітетом у справі фізичної культури і спорту (надалі – комітет) було проведено 1515 загальноукраїнських спортивних заходів [3]; у 1947 р. – 2624 заходи. Причому, окрім них в Україні проводилася величезна кількість заходів, організованих добровільними спортивними товариствами (надалі – ДСТ) та мілітарними товариствами (спочатку Осоавіахімом, а далі його наступниками). Унаочнимо це на прикладі ДСТ «Спартак» (можливо, це не зовсім коректно через те, що це товариство було одним із наймасовіших в УРСР, однак, воно виявилось і найкраще «задокументованим»). У 1946 р. організації ДСТ «Спартак» Україна провели:

- внутрішньоартільних¹ змагань 263, з кількістю учасників – 5770 осіб;
- міжартільних -/- 375,-8937 осіб;
- міжрайонних – // – 40, – 965 осіб;
- міських – // – 76, – 2006 осіб;
- обласних – // – 27, – 695 осіб;
- республіканських – // – 6, – 434 особи. Загалом –

¹ Нагадаю, що ДСТ «Спартак» організовано на базі промкооперації, ліспромкооперації та системи кооперації інвалідів – тобто на основі різноманітних торговельних організацій. До речі, назва фанатів футбольної команди «Спартак» Москва – м'ясні, м'ясо – викликана на лише кольоровою гамою цього клубу (біле з червоним), але й пам'яттю про те, що колись ця команда представляла торговельну сферу. Звичайно, що зараз більшість фанатів цього вже не знають.

787 змагань під егідою ДСТ, в яких взяли участь 18807 осіб [там само].

У 1947 р. таких змагань було вже 1720, у яких взяло участь 45 691 особа [4]. (Детально на діяльності ДСТ України, яких на той час нараховувалось аж 28, більше зупинятися не будемо – це буде предметом окремого наукового дослідження.) Таким чином, члени ДСТ «Спартак» брали участь у 4344 змаганнях упродовж року! Величезна цифра навіть для сьогодення. Треба зважити ще й на те, що в країні спостерігався тотальний дефіцит зі спортивним спорядженням. Важкий стан із продуктами харчування – вони розподіляються по картках, а південно-східні регіони України вражені черговим голодом. І на такому тлі люди масово займалися спортом, партійна вертикаль влади повсякчас тримала цю сферу під контролем.

У спортивних змаганнях, що проводилися в республіці брали участь: у 1948 р. – 2 млн. 200 тис. осіб, у 1947 р. – 2 млн. 778 тис. осіб проти 1 млн. 741 тис. у 1940 р. Упродовж 1948 р. підготовлено спортсменів-розрядників 46389 осіб (121,1% від запланованого): I розряду – 930 осіб (74,4 %), II – 8256 осіб (102,2%), III – 37283 особи (128,2%) [5].

Звичним явищем тодішньої дійсності були різноманітні фізкультурні паради (скажемо, на День фізкультурника в 1947 р. у м. Києві пройшов величезний 3-го-динний парад у який задіяли біля 10 тис. фізкультурників, 300 мотоциклів, 10 автомашин тощо); паради на честь святкування 1 Травня, Жовтневої революції, участь у яких брали фізкультурники окремими колонами з демонстрацією показових виступів; масові кроси навесні та восени тощо. Фізична культура була масовим захопленням і повсякденним явищем тодішнього життя.

Загальний ентузіазм, що панував у перші післявоєнні роки,

викликаний перемогою у війні, надіями на покращення життя та послаблення політичного режиму може унаочнити лист робітників рудника «Октябрь» у м. Кривий Ріг до секретаря ЦК КП(Б)У М. Хрущова, в якому вони просять допомоги в спорудженні стадіону. Серед іншого вони пишуть, «у січні 1948 р. колектив працює ще краще, закінчивши січневий план до 28.01. 1948 р., а передові участки закінчили місячний план ще до 25 січня...», що дає їм підстави надіятися на дострокове виконання «Сталінської п'ятирічки за чотири роки і прийняти заклик трудящих міста-героя Ленінграда як бойову програму. [...] Проведення масових кросів, виступи перед широкими масами підняли авторитет нашого колективу... Зараз у наших лавах понад 200 людей регулярно займаються секційною роботою. В березні 1947 р. взяли участь у всеукраїнських заочних змаганнях з волейболу, а в травні на міських змаганнях із цього виду спорту команда зайняла перше місце, за що гравцям було присуджено III розряд. У розіграші Кубка міста колектив брав участь трьома командами, здобув друге місце, за що гравцям було присуджено III розряд... Нами за сезон 1947 р. було підготовлено значкистів БГТО – 38 чол., ГТО I ст. – 72 чол., II ст. – 10 чол., маємо в своєму колективі 23 розрядника» [6].

В інших регіонах також не залишалися осторонь фізкультурно-спортивної сфери. Зокрема, в Сумській області на літо 1947 р. діяло 811 низових фізкультурних колективи, в яких перебувало 40270 осіб. Секції загальної фізпідготовки охоплювали 9320 фізкультурників, легкоатлетичні – 7975, волейбольні – 3690, футболісти – 1332, баскетбольні – 466 фізкультурників. За перше півріччя по області проведено 28 масових фізкультурних заходів, в яких брали участь – 129636 учасників. Проводилися змагання колгоспних низових фізкультурних колективів

і районні лижні змагання сільської молоді, в яких було задіяно 9944 осіб – міські, районні, обласні лижні змагання (5062 учасників), міські та районні змагання з ковзанярського спорту. У весняному профсоюзно-комсомольському кросі (*оригінальна назва, проведенося двічі на рік – навесні та восени – Ю.Т.*) взяли участь 66624 осіб. Унаслідок проведення зимових та літніх фізкультурних заходів підготовлено: розрядників – 748 осіб, значкистів ГТО I і II ст. – 1317 ос. [7].

Окрім фізкультурних організацій спортивною роботою займалися ще й добровільні організації сприяння армії. Це дуже цікавий пласт інформації, який потребує окремого дослідження. У цій статті пропонується лише окремий зріз цього масиву аби увиразнити проведену роботу. На жовтень 1947 р. республіканська організація Осоавіахіма нараховувала 56120 низових організацій, членами яких були 2 749 164 особи. За перше півріччя ними підготовлено: Ворошиловських стрільків I ступеня – 66921 особа, II ст. – 26942 ос., снайперів – 777 ос., автоматників – 21427 ос., мінометників – 1593 ос., станкових кулеметників – 3897 ос., ручних кулеметників – 11097 ос., командирів-мінерів – 1593 ос., бійців-мінерів – 7934 ос., Ворошиловських кіннотників I ступеня – 215 ос., II ст. – 108 ос. [8]. Вказані «спортивні» напрямки (які власне впливають зі специфіки самої організації та її мети) дають можливість скласти певне уявлення про саме суспільство, його настрої та цінності. Скажімо, під час зимових канікул 1946/47 н.р. були проведені заочні стрількові змагання школярів та піонерів із участю понад 50 тис. дітей. Тоді ж на честь 29-річчя Радянської Армії проведені заочні стрількові змагання піонерських дружин, [там само]. Тобто мілітарна складова була невід'ємною частиною тодішнього життя.

Навіть поверховий погляд на стан фізкультурно-спортивної

роботи показує її високий організаційно-масовий рівень, адже були задіяні різні вікові та соціальні групи людей. Звичайно ж (оскільки ми говоримо про тоталітарне суспільство) вона несе в собі ідеологічне навантаження. При цьому, тодішнє партійне керівництво давало собі звіт у тому, що не завжди голі цифри відбивають реальну картину. Вже в інформаційній записці для ЦК КП(б)У зазначалося, що «наявне в 1947 р. певне зростання спортивної роботи (*порівняно з попереднім роком. Кількість фізкультурних колективів зростає до 21079, в яких займалися 996153 особи. – Ю.Т.*) не є результатом масового піднесення і розвитку фізичної культури і спорту. У збірних командах дуже мало молодих спортсменів, вихованих у фізкультурних колективах у післявоєнні роки. [...] Із загальної кількості членів профспілки в УРСР у спортивних товариствах перебувають лише (*це «лише» ми будемо зустрічати часто і маємо розуміти, що для сьогоденної України такі «лише» були б за щастя. – Ю.Т.*) 351894 особи, лише 56% учнів шкіл та ремісничих училищ є членами ДСТ «Трудовые резервы», 80% студентів вищів республіки абсолютно ігнорують спортивно-масову роботу. Відвідування занять із фізичного виховання у багатьох ВНЗ складає 50-70%. [...] У 28664 колгоспах, радгоспах і МТС республіки було створено лише 5085 сільських колективів фізкультури, в яких перебувають 121315 членів. У 23 тис. колгоспів, 1579 радгоспів і МТС фізкультурна робота взагалі не ведеться. [...] Майстри спорту і кваліфіковані спортсмени фактично відірвані від рядових фізкультурників у так званих «центральных секціях» спортивних товариств. Надзвичайно мало проводиться змагань і спартакіад безпосередньо у колективах на першість шкіл, підприємств, колгоспів тощо. Кадрів громадських інструкторів по фізкультурній роботі (*виді-*

лено мною -Ю.Т.) підготовлено мало – за 1947 р. лише 6495 осіб на 21079 колективів... **Матеріальної бази, інвентаря, спортивної форми більшість колективів не мають** (*виділено мною – Ю.Т.*), що не дозволяє розгорнути в них регулярну навчально-спортивну роботу. [...] Із проведених республіканських змагань по 19 видам спорту, в більшості випадків не проводилися попередні відбіркові змагання на місцях. З іншого боку, в республіканських змаганнях по ковзанярському спорту із 21 області взяли участь лише 4 обл., по греко-римській боротьбі: з 26 обл. – 8, по боксу та стендовій стрільбі: з 26 – 6, по гандболу: із 26 – 16, по хокею: з 26 – 10, по тенісу: із 16–7 тощо. Це свідчить, що більшість змагань реально не є республіканськими, оскільки більшість областей не беруть у них участь. Серед іншого, це пояснюється і тим, що області просто не в змозі виставити підготовлений колектив. Якість і рівень підготовки спортсменів свідчить про незадовільний рівень навчальної та спортивної роботи й надзвичайно низькі спортивно-технічні результати основної маси фізкультурників [9]. Як бачимо, красиві цифри мільйонів фізкультурників не завжди відповідали дійсності. Більше того – вони не відбивали реального стану фізичної культури та спорту в УРСР другої половини 1940-х рр.

Чим можемо пояснити такий стан справ? Найперше – відсутністю фахівців, які б могли поставити спортивну роботу. З іншого боку, незацікавленістю керівників районних комітетів, багато з яких самі були чужими у цій сфері (про що писалося вище) і які пересиджували день до вечора у комітеті, отримуючи не найгіршу зарплатню. Проте не відкинемо і проблему дефіциту, про яку вже говорилося. Гроші самі по собі мало чого варті, коли їх не можна конвертувати у матеріальні цінності. А ось із цим

у СРСР завжди були проблеми. Маючи на рахунках кошти, навіть у тих колгоспах, де культивували фізичну культуру, просто не мали змоги придбати спортивний інвентар. Як приклад наведу лист секретаря Балаклієвського районного комітету ЛКСМУ та завідувача військовим відділом цього ж РК у якому вони скаржаться в ЦК ЛКСМУ на відсутність (лист за 1948 р.) «футбольних і волейбольних м'ячів, майок, трусів, тапочок й іншого спортивного інвентаря. Звичайно, придбати необхідний інвентар у районі, – пишуть вони – нам не вдалося через те, що до м. Балаклієй такий асортимент товару не завозиться, працівники торгівлі не мають про нього ні найменшого уявлення»(!) (це щодо поширення фізичної культури в регіонах – Ю.Т.). Вирішили їхати до м. Харкова, в об'їзд ДСТ «Більшовик», де його керівник, замість допомогти, запропонував придбати м'ячі за ринковою ціною – по 400 крб. Вони обурилися, пішли шукати правду в обласний комітет, керівник якого пояснив, що «придбати спортивний інвентар – справа важка, це можна зробити тільки приватним шляхом, і то по знайомству й, зрозуміло, за ринковою ціною» [10]. Залишимо за дужками моральні якості згаданих фізкультурних керівників (хоча вони дають певне уявлення про ситуацію в цій сфері) – нас цей лист цікавить як унаочнення ситуації зі станом фізичної культури на рівні районів.

Ситуація з інвентарем упродовж всього досліджуваного періоду залишалася катастрофічною. Пізніше, влітку 1949 р., начальник республіканського комітету в своїй доповідній записці в ЦК відзначав, що «впродовж трьох років (тобто весь післявоєнний період – Ю.Т.) промисловість СРСР зриває виконання планів виробництва спортивних товарів.[...] Прийнятий Радою міністрів УРСР план виготовлення спортивного інвентаря республіканською, місцевою про-

мисловістю і промкооперацією, а також централізовані джерела постачання на 1949 р. забезпечують планову потребу УРСР у таких обсягах: покриттями футбольними – на 30%, покриттями баскетбольними – на 40%, взуттям футбольним – на 20%, туфлями легкоатлетичними – на 25%, туфлями гімнастичними – на 50%, майками, футболками – на 30%, коні, козли гімнастичні, паралельні бруси – на 50%, турніками – на 65%. Незважаючи на такі невеликі плани випуску спортивного інвентаря, міністерства і відомства в першому кварталі 1949 р. його не виконали. Особливо складна ситуація з футбольними покриттями. На літній спортивний сезон на 15 тис. футбольних команд є всього 2 тис. покриттів, а річна потреба в них – 45 тис. штук. Рада Міністрів прийняла рішення про виготовлення упродовж року лише 16 тис.шт.» [11].

Для повнішого розуміння проблеми, наведу витяг із прейскуранта роздрібних цін на деякі спортивні товари. Він затверджується у серпні 1945 р., а в наступному році в нього вклеюється додаток із новими цінами (їх подаватиму в дужках). Так от:

- покриття футбольна із юфти, хрома ручної роботи – 425 руб. (у 1946 р. проставлена нова ціна – 360 руб.);
- камера футбольна – 50 руб. (45 руб.) – пригадаємо, що кілька сторінками вище ринкова ціна м'яча у 1948 р. визначалася в 400 руб. Із цього можемо припустити, що цей прейскурант дає уявлення про середні ціни на спортивні товари у другій половині 1940-х рр.;
- покриття волейбольна із юфти, хрома ручної роботи – 325 руб. (260 руб.);
- сітка волейбольна х/б – 100 руб. (60 руб.);
- ковзани бігові (норвежські) – 200 руб. (150 руб.);
- ковзани хокейні – 100 руб. (75 руб.), ковзани дитячі – 70 руб. (50 руб.);

- лижі «Мурома» дорослі, лижі «Туристські» березові – 100 руб. (80 руб.);
- палки лижні – 30 руб. (25 руб.);
- рукавиці боксерські з шевроном – 370 руб. (250 руб.);
- напівперчатки боксерські – 45 руб. (25 руб.); лапа боксерська – 150 руб. (60 руб.);
- велосипед чоловічий дорожній стандартний – 2500 руб. (2000 руб.);
- велосипед жіночий – 2500 руб. (2000 руб.);
- камера велосипедна – 200 руб. (150 руб.);
- покриття велосипедна 200 руб. (150 руб.) [12]. (Для порівняння: бухгалтер держстраху в 1945 р. отримував зарплату в розмірі 500 руб. на місяць; сім'я отримувала пенсію за загиблого на фронті – 200 руб./міс.; учень товарознавця – 200 руб./міс.; секретарка районного суду в 1951 р. – 290 руб./міс.; учень електромонтера в 1950 р. – 180-300 руб./міс.; секретар міському партії в тому ж році – 950 руб./міс.; зав. військово-фізкультурним відділом обкому комсомолу в 1947р. – 900руб./міс. -Ю.Т.)

Не можна сказати, що ціни аж надто великі – посередні, але й назвати їх доступними також важко. Якщо ж згадати про те, що спортивний інвентар був дефіцитним товаром і за вказаною ціною його придбати було важко – заняття фізичною культурою та спортом у другій половині 1940-х рр. пов'язувалися зі значними труднощами, здолати які пересічний фізкультурник не міг. Однак такий висновок тягне за собою чергове запитання. На попередніх сторінках відзначалася постійна увага партійних і комсомольських органів до фізичного виховання, що знайшло відображення у постановках, рішеннях, наказах із «удосконалення», «розвитку» «подальшого розвитку» і т.д. цієї сфери. Невже влада не розуміла, що за тотального дефіциту спортивного інвентаря, відсутності достатньої

кількості фахівців, очікувати реального поступ в цій сфері нема як? Звичайно розуміла. Проте вихідним принципом культивування фізичної культури в СРСР досліджуваного періоду була масова організація людей у фізкультурні колективи для простішого контролю за ними.

Наведені факти показують, що влада, само собою зрозуміло, не ставила за мету досягнення значних спортивних результатів. Інакше хоча б якісь кроки по створенню нормальних умов для занять спортом робилися б. І не потрібно наголошувати про післявоєнний час, розруху, відбудову тощо – це не завадило витратити величезні кошти на озброєння. На прикладі фізичної культури ми чітко бачимо послідовність пріоритетів у тоталітарній державі. Більше того, влада розуміла ненормальність такого стану справ, оскільки продовжувала активно годувати народ гаслами про «турботу партії та уряду». Опосередкованим підтвердженням цього висновку може слугувати цікавий, на мій погляд, документ. У республіканському комітеті 27-28 грудня 1948 р. проходила чергова нарада на якій обговорювалися проблеми фізкультурної сфери та шляхи їх подолання. Звичайно ж, була «конструктивна критика» і «самокритика». Проте «поряд із цим на нараді мав місце неправильний виступ керівника міського комітету фізичної культури і спорту м. Сталінін. Прагнучи пояснити недоліки в своїй роботі низкою об'єктивних причин, він намагався стверджувати, що партія і радянські органи абсолютно не надають ніякої допомоги фізкультурним органам, його виступ був пронизаний споживачькими настроями (!!! – підкреслення мої – Ю.Т.)» [13]. Один чесний керівник сказав відкрито те, що бачили всі – держава не зацікавлена у поступі фізкультури, у зростанні спортивних результатів. Фізкультурна активність виступала одним із засобів контролю за людьми: увесь час вони були під наглядом на роботі, а після роботи – «кабы

чого не вышло» – у фізкультурних колективах. Навіть якби вони там нічого не робили (через відсутність інвентаря) – вони були на очах, під контролем. Тоталітарна система докладала всіх зусиль аби людина якомога менше часу залишалася сам-на-сам із собою, зі своїми проблемами, коли б вона могла аналізувати ситуацію, займатися рефлексією свого буття.

Однією з причин на яку посилаються і партійні органи і комітет, пояснюючи низькі результати спортсменів, фігурує відсутність необхідної методичної літератури, посібників із того чи іншого виду спорту: «У школах республіки абсолютно відсутні підручники та посібники з фізичної культури. Журнал «Радянська школа» та газета «Радянська освіта» питання фізичного виховання зовсім не висвітлюють. Багато працівників органів народної освіти та директори шкіл звиклися з існуючим рівнем фізкультурної роботи в школі» [14]. Важко не погодитися із таким аргументом і цілком зрозуміло, що допоки не ліквідується ця прогалина, очікувати суттєвого зрушення в якості роботи тренерів, викладачів, інструкторів не випадає. Але, з іншого боку, трохи дивно читати такі рядки, адже згадані друковані органи були державними (інших тоді не існувало). І коли б держава по-справжньому переймалася проблемою фізичного виховання населення то, мабуть, замовлення на статті відповідного змісту було б обов'язково. Проте в архівних фондах ЦК КП(б)У можна знайти цікаві матеріали, які змушують подивитися по-іншому на цю проблему.

У 1948 р. директор Державного медичного видавництва УРСР Іванов С.М. у своєму листі на керівника республіканського комітету скаржився, що «українська дирекція «Союздруку» ухиляється від розповсюдження через свою торгівельну мережу літератури з фізичної культури та спорту, що видається Держмедвидавництвом

УРСР. Зокрема, книгу Іваніхіна «Гандбол» (посібник по техніці й тактиці гри) видали накладом 30 тис. екземплярів, а «Союздруку» замовив лише 500 штук і впродовж трьох місяців книгу не вивозить із друкарні. Останніми днями вийшли друком книги: Бражник «Страхування і допомога при вправах на гімнастичних снарядах», Антонович «Робота секції загальної фізичної підготовки» (*обидві -українською мовою – Ю.Т.*). Але директор «Союздруку» взагалі відмовився їх замовляти, посилаючись на відсутність на ринку попиту на літературу з фізкультури та спорту.[...] Із виданої Держмедвидавництвом літератури з фізкультури та спорту в першому кварталі 1948 р. на суму 94 тис. руб., «Союздруку» замовив лише на 3200 руб. Якщо вказану суму поділити на кількість їх торгівельних закладів, то вийде, що кожен із них отримав для розповсюдження літератури з фізичної культури на 1,5 руб. на місяць...Українська роздрібна контора «Союздруку» не бажає розповсюджувати літературу з фізичної культури та спорту... Так, у жодному з їх торгівельних закладів (ларків) м. Києва видана нами фізкультурна література не продається» [15]. А в доповідній записці керівника республіканського комітету в ЦК КП(б)У читаємо, що «...стан фізичного виховання в школах продовжує залишатися незадовільним. Міністерство освіти УРСР методичним керівництвом фізичним вихованням займається слабо. Впродовж 1948/49 н.р. жодної методичної вказівки з питань фізичного виховання школи не отримали. Передбачена до видання література і методичні вказівки не видані» [16].

Обидва повідомлення фактично в одному часовому періоді, але вони по-різному малюють картину з фізкультурною літературою. Бачимо певну колізію, коли один лист говорить про наявність (не будемо говорити чи достатньо, чи не достатньо) літератури на спортивну тематику,

а в іншому постулюється її відсутність. Причому, заявляє це той, до кого адресовано попереднього листа – керівник республіканського комітету (хоча фізично, це була інша людина; саме в цей період змінився керівник комітету). Слова дирекції «Союздруку» про відсутність попиту можемо трактувати як звичайнісіньку брехню. Виходить, що головна проблема тут лежить у площині політики – «Союздруку» не закупає та не популяризує літератури через те, що вона видана в українському видавництві українською мовою. Лише так можемо пояснити дану колізію.

Висновки. Проаналізувавши фізкультурно-спортивний простір Української РСР другої половини 1940-х рр. можемо говорити про його забюрократизованість, заідеологізованість, відсутність ініціативи; в ньому прослідковуються ознаки мілітарної парадигми, що потребує окремого дослідження. Його кінцевою метою виступає підготовка слухняного, бездумного, не самостійно мислячого індивіда, який тужить за поводителем (за Ортегою-і-Гассетом). Радянська влада сприймала фізичну культуру та спорт, насамперед, як елемент політичної доктрини; як засіб максимально повно зайняти вільний час людей ще й у такий спосіб, аби вони якомога менше залишалися поза державним опікуванням. Звідси акцент на масовості як цього руху, так і заходів, що проводяться, на шкоду якості.

Брак освічених людей у СРСР і, в тому числі, фахівців із фізичної культури, зокрема, приводив до того, що вона розвивалася винятково ініціативою та коштом самих фізкультурників. Держава ангажувала себе у фізкультурно-спортивний простір майже винятково через демагогічні заклики та гасла. Результати діяльності потужної економічної машини тоталітарної системи практично не присутні у спорті. Власне спорту як такого в цей період дуже мало: або ж це самородки, які реалізують свій потенціал у тих видах, що меншою мірою залежать від наявності спортивного інвентаря (легка атлетика, гімнастика тощо), або ж це «царська забава» – футбол – куди вкладаються певні ресурси і де відчувається підтримка держави. Проте турбота і підтримка поширюються тільки на період спортивної активності спортсменів, які постають лише ефективним засобом вирішення проблем тоталітарної держави. Далі про них забувають. Відтак, теза щодо турботи радянської влади про фізкультурників – це черговий міф (як мінімум – щодо другої половини 1940-х рр.). Даною розвідкою акцентується увага на тому, що радянська тоталітарна держава свідомо експлуатувала людський ентузіазм, зокрема у фізкультурно-спортивній сфері, нічого не даючи натомість. В умовах тоталітарного одержавлення всіх сфер діяльності людини унеможлиблюється ре-

альне матеріальне забезпечення як масового спорту, так і спорту високих досягнень: відсутній належний інвентар, брак наукової та методичної літератури.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Центральний державний архів громадських об'єднань України (надалі – ЦДАГОУ). – Ф.1. Оп.30. Спр.1418. Ар.45
2. ЦДАГОУ.-Ф.7. Оп.6. Спр.2331. Ар. 16,17,34
3. ЦДАГОУ. – Ф.7. Оп.2. Спр.314. Ар.68
4. ЦДАГОУ. -Ф.1. Оп.83. Спр.125. Ар.73
5. ЦДАГОУ. -Ф.1. Оп.30. Спр.1417. Ар.21
6. ЦДАГОУ. -Ф.1. Оп.30. Спр.1243. Ар.39-40
7. ЦДАГОУ. – Ф.1. Оп.30. Спр.910. Ар.42-43
8. ЦДАГОУ. -Ф.1. Оп.83. Спр.132. Ар.2,3
9. ЦДАГОУ. -Ф.1. Оп.83. Спр. 131. Ар. 17-22
10. ЦДАГОУ. – Ф.7. Оп.2. Спр.598. Ар.179-180
11. ЦДАГОУ. – Ф.1. Оп.30. Спр.1417. Ар. 134-135
12. ЦДАГОУ. -Ф.1. Оп.78. Спр.263. Ар.6-13
13. ЦДАГОУ. – Ф.1. Оп.30. Спр.1417. Ар.4-5
14. ЦДАГОУ. -Ф.1. Оп.83. Спр.131. Ар.35
15. ЦДАГОУ. – Ф.7. Оп.6. Спр.2331. Ар.91
16. ЦДАГОУ. -Ф.1. Оп.30. Спр.1418. Ар.66

